

І. Ковбас,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ДЕРЖАВНІ НАГОРОДИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ: СИСТЕМНИЙ ГАЛУЗЕВИЙ АНАЛІЗ

Перегляд положень нагородного законодавства зумовлений наявними прогалинами в самому нагородному законодавстві, проблемами в його застосуванні, що негативно впливає й на нагородну справу, нагородну практику й нагородну систему України загалом. У всьому розмаїтті векторів сучасної нагородотворчості своє чільне місце посідає вдосконалення наявних державних нагород, їх видового розмаїття, їх системи. І це цілком зрозуміло, з огляду на те що нагороди, у цьому разі державні нагороди, – це «базовий» ресурс, навколо якого формується вся нагородна система України, від того, які нагороди використовуються як реакції на заслуженому поведінку особи (осіб), залежатиме й ефективність усієї нагородної системи держави. Нагороди варто розглядати в аспекті їх системного аналізу, бо законодавство закріплює не просту їх видову багатоманітність, а саме їх систему. І саме системний аналіз дає змогу з'ясувати ресурс кожної нагороди, зв'язки між ними, які й забезпечують ефективність усієї системи нагород України, щоб забезпечити максимально повне використання унікального ресурсу нагород.

Незважаючи на наявність тематичних наукових робіт (наприклад, роботи Є. Трофімова, В. Заїки, В. Бігуна, М. Титаренко, Д. Коритько, А. Майдебури та ін.), системному аналізу нагород увага майже не приділена, що є прогалиною, яка і не давала змоги сформулювати теорію державних нагород.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу різноманітних тематичних джерел розглянути ресурс нагород у системному аспекті для ефективного використання нагороди під час розроблення положень нового нагородного законодавства України.

Об'єкт дослідження формують суспільні відносини, пов'язані з використанням ресурсу нагород.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади системного аналізу державних нагород, передбачених у законодавстві України.

Методи дослідження – сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема діалектичного, системно-структурного, логіко-юридичного, порівняльно-правового, прогнозування, моделювання.

І. «Базовий» доктринальний фаховий підхід до розуміння елементів нагороди як системи. Варто чітко усвідомлювати, що розгляд нагороди в аспекті її системного аналізу – це не проста сукупність нагород, упродовженних у державі, і не проста їх класифікація, а отже, систему (у т. ч. й щодо аналізу нагороди) варто не плутати зі структурою (як «устроєм, побудовою, організацією» [1, с. 163]), із систематикою, яка являє собою «упорядкування, приведення в систему, системну класифікацію» [1, с. 164]. Саме сприймаючи цей напрям розуміння системи, доцільно спробувати запропонувати аналіз нагороди як «базового» елементу нагородної справи.

Розгляд нагороди в аспекті системного аналізу варто здійснювати при асоціюванні терміна «нагорода» як узагальненого поняття й «системи нагород». Саме таке асоціювання в цьому аспекті й буде сприяти розгляду унікальності «базового» елементу нагородної справи. Елементами варто вважати законодавчо закріплені різновиди нагород, а саме: звання Герой України, орден, медаль, відзнаку «Іменна вогнепальна зброя», почесне звання, Державну премію України, президентську відзнаку (ст. 3 Закону України «Про державні нагороди України»). Ці елементи є не просто виокремленими, а й законодавчо закріплені як узагальнено в ієрархічному переліку (ст. 3 Закону), так й окремо щодо статусу кожного з них (розділ II Закону, ст. ст. 6–12 Закону), підзаконно деталізованими в статутах і положеннях, затверджених Президентом України. Важливо зазначити, що законодавець використав розмаїття назв для їх позначення з урахуванням «історичної національної нагородної спадщини та міжнародного досвіду» (п. 1 Концепції вдосконалення нагородної справи в Україні). Серед таких – звання Герой України як «вищий ступінь відзнаки в Україні» (ст. 6 Закону України «Про державні нагороди України»), орден (від нім. *orden* – стан, від лат. *ordo* – ряд, порядок, розряд, в одному зі своїх значень – «відзнака, державна нагорода за особливі заслуги») [2, с. 76] (у наукових тематичних джерелах із посиланням на словниково-енциклопедичну, довідкову літературу орден визначається як «вищий знак відзнаки, яким глава держави може нагороджувати осіб за особливі заслуги перед державою» [4, с. 72]. І з цим варто погодитися в аспекті співвідношення ордену з іншими відзнаками, беззаперечно, окрім вищої форми відзнаки, а саме звання Героя України), медаль (від лат. *metallum* – метал, фр. *medaille* – знак) як «знак, що карбується чи відливається з металу або виготовляються з інших металів, круглої, рідшої овальної, а також багатокутневої форми із зображенням певної події або

особи переважно з метою їх увічнення» [2, с. 77], відзнаки, серед яких – «Іменна вогнепальна зброя» та Президентська відзнака, почесне звання (нагорода, зорієнтована на певні заслуги в різних галузях економічної або соціально-культурної сфери, високі трудові досягнення та професійну майстерність), нарешті, Державна премія України (кілька різновидів і номінацій).

Використовуючи все розмаїття назв для позначення нагород, законодавець закріпив безпосередньо й перелік різновидів у межах кожного різновиду, ще дає змогу вести мову про т. зв. кількарівневу елементну структуру, де виокремлюються елементи, а потім види в межах кожного елементу. Так, наприклад, якщо як елемент обрати «Державна премія України», відповідно, її піделементами будуть усі види, передбачені в ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України» й деталізовані в Положенні, а саме: Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки (чотири номінації), Державна премія України в галузі архітектури, Державна премія України імені Олександра Довженка, Державна премія України в галузі освіти (п'ять номінацій). Водночас, якщо вести мову про елемент «ордени», доцільно вести мову про розподіл цього елементу на види (види орденів), а також у визначених законодавцем випадках і про «внутрішній» поділ у межах «видів орденів». Так, наприклад, в елементі «ордени» можна виділити «орден князя Ярослава Мудрого», упроваджений для «нагородження громадян за видатні заслуги перед Україною в галузі державного будівництва, зміцнення міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за визначні благодійницьку, гуманістичну та громадську діяльність» (ст. 7 Закону України «Про державні нагороди України»). У межах цього ж піделементу можна вести мову про «орден князя Ярослава Мудрого I ступеня», «орден князя

Ярослава Мудрого II ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого III ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого IV ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого V ступеня». Аналогічний алгоритм дій можна здійснити й щодо інших елементів системи, як-то: елемент «медалі», піделемент «медаль «За бездоганну службу» та його «внутрішній» розподіл на «медаль «За бездоганну службу» I ступеня», «медаль «За бездоганну службу» II ступеня», «медаль «За бездоганну службу» III ступеня».

II. Зв'язки як невід'ємний складник нагороди як системи у вітчизняній правовій науці. Елементи не перебувають у хаотичному стані, вони взаємопов'язані між собою, перебувають у зв'язках між собою. Зв'язки між елементами варто розглядати з їх поділом на внутрішні та зовнішні залежно від їх спрямованості. Отже, зв'язки між елементами (видами нагород) у межах їх ієрархічно встановленого переліку, завдяки чому вони доповнюють один одного від «найменшої й до вищої» та охоплюють заслуги в різних сферах суспільного життя, охоплюють усе розмаїття осіб (колективів щодо Державної премії України). Аналіз різновидів нагород дає змогу вести мову про те, що особа може бути нагороджена й за подвиг, мужність, за «високі», «вагомі», успіхи в професійній діяльності, за позаслужбову (позатрудову) діяльність тощо. Таке розмаїття нагород дає змогу реагувати на різну заслужену поведінку певних категорій осіб. Так, наприклад, співробітники правоохоронних органів можуть бути відзначені орденом (наприклад, орденом «За мужність» I, II, III ступеня), медаллю (наприклад, медаллю «За бездоганну службу» I, II, III ступеня), відзнакою «Іменна вогнепальна зброя». Більше того, принцип поступовості або ж принцип «зростання» дає можливість вести мову про зв'язок нагород у межах системи. Так, наприклад, згідно зі Статутом ордену князя Ярослава Мудрого, передбачено, що цим орденом може бути відзначена лише та особа, яка

вже нагороджена іншими державними нагородами. Отже, якщо особа раніше не була відзначена державними нагородами, вона не може бути відзначена орденом князя Ярослава Мудрого. Певний взаємозв'язок можна прослідкувати й між «базовими» елементами й елементом під назвою «президентська відзнака», який охоплює разове відзначення певної групи осіб (відповідно, мова йде про «масове» відзначення). Проте, незважаючи на певну «специфіку» цього елемента, він взаємопов'язаний з орденами, медалями та іншими елементами, процедурними засадами й «нагородними традиціями». Можна стверджувати, що елементи вітчизняної системи «пов'язані» традиціями найменування нагород: превалює або ж указівка на заслугу як безпосередню підставу (наприклад, орден «За мужність», медаль «За врятоване життя»), або ж «прив'язка» до відомої історичної постаті, як-то: орден князя Ярослава Мудрого, орден Богдана Хмельницького, орден княгині Ольги тощо. Усе це свідчить про певні «вертикальні» зв'язки між елементами системи. При цьому вони базуються фактично на сприйнятті одного із загальноновизнаних «базових» підходів до елементарного розташування нагород у системі. Аналіз тематичних джерел свідчить про те, що цей т. зв. «нормативно закріплений варіант горизонтальних зв'язків між нагородами» є «домінуючим» у нагородному законодавстві країн і їхній нагородній практиці. Він сприйнятий більшістю країн Європи, усіма пострадянськими країнами. Саме їх унормування й дає змогу з'ясувати їх підпорядкованість, співвідношення «нагородної значимості» (не заперечуючи важливості кожної нагороди, а лише їх співвідношення між собою). Саме цей принцип побудови «внутрішніх вертикальних» зв'язків між нагородами в їх системному розумінні сприйнятий й Україною, закріплений у Законі України «Про державні нагороди України». При цьому унормування передбачає послідовне їх розміщення саме «від вищої до нижчої» й першою

фіксується як у переліку (ст. 3 Закону), так і під час визначення деталізованого статусу (розділ II Закону) саме «вища», «вищий ступінь відзнаки» (ст. 6 Закону). І це є цілком логічним, обґрунтованим із позиції як їх соціального сприйняття, так і застосування. До того ж саме цей принцип сприйнято й для унормування «внутрішньої ступеневості» елементів відповідної системи. Мова йде насамперед про закріплення «ступеневості нагород від найвищого ступеня й до найнижчого», якщо це передбачено для певної нагороди. Так, наприклад, у ст. 7 Закону України «Про державні нагороди України» передбачено такі положення: «орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня» (відповідно, від найвищого до найнижчого ступеня), «орден княгині Ольги I, II, III ступеня» (аналогічний підхід), у ст. 8 цього ж Закону передбачено положення, а саме «медаль «За бездоганну службу» I, II, III ступеня» (аналогічний підхід).

Як уже зазначалося, у світовій нагородній практиці передбачено ще кілька варіантів формування «вертикальних внутрішніх» зв'язків між елементами відповідної системи. Так, зокрема, «вертикальні внутрішні» зв'язки цілком логічно можуть формуватися за «правилами носіння», а отже, «вища за ієрархією нагорода розміщується вище (перед) нижчою нагородою» [4, с. 86]. І це є виваженим у разі унормування цього принципу й уніфікованого підходу до побудови системи загалом у державі. Інакше це може формувати передумови для ускладнення тлумачення та правозастосування, урізноманітнення останнього, а отже, і певним чином впливати на формування нагородної практики та суспільного її сприйняття. Прикладом цього може слугувати практика впровадження президентської відзнаки «Хрест Івана Мазепи» і проблеми правозастосування, які виникли у зв'язку із цим. Насамперед варто зазначити, що «базовим» для України є «нормативно закріплений ієрархічний перелік нагород», який утілено в «базовому»

законодавчому акті – Законі України «Про державні нагороди України». У статті 3 цього Закону серед нагород своє місце (останнє в переліку) посідає й президентська відзнака, що й дає змогу з'ясувати її ієрархічне місце в системі нагород і її «вертикальні внутрішні» зв'язки з іншими нагородами як елементами цієї системи. Водночас Положення «Про відзнаку Президента України» Хрест Івана Мазепи, а на той момент нагорода мала саме таку назву як елемент системи, закріплює (ст. 9 Положення) правила носіння цієї відзнаки, а саме: «... на грудях зліва і за наявності в особи інших державних нагород України розміщується після ордену Данила Галицького». Тобто цілком логічно вести мову й про те, що ці положення фактично, з огляду на «практику впровадження вертикальних внутрішніх зв'язків» між нагородами, за правилами носіння останніх, фактично «піднімають цю президентську відзнаку над іншими нагородами» [4, с. 87], визначають її місце «між орденами, а саме після ордену Данила Галицького, перед орденом «За доблесну шахтарську працю» I, II, III ступеня, що, безперечно, не узгоджується із загальним принципом унормування ієрархії нагород на формування «вертикальних внутрішніх» зв'язків між елементами-нагородами в системі. Окрім того, це ж положення не узгоджується ще з одним принципом побудови «вертикальних внутрішніх» зв'язків, а саме залежно від «юридичної сили акта, який нагороду впроваджує» [4, с. 86]. Згідно з останнім, нагорода, упроваджена законом, є «вищою» порівняно з нагородою, упровадженою указом Президента України, що є характерним саме для президентських відзнак, що є цілком логічним, урахувавши вже саму назву цієї нагороди. Не може нагорода, упроваджена підзаконним нормативно-правовим актом, займати в ієрархії нагород, а отже, і у «вертикальних внутрішніх» зв'язках у системі місце «вище», ніж нагорода, установлена Законом України «Про державні нагороди України». Саме тому варто підтримати доктринальні

положення щодо «спірного» характеру епізоду нагородної вітчизняної практики, безпосередньо пов'язаного із цією відзнакою [4, с. 87–88], який порушує базовий принцип ієрархії нагород і впливає на «вертикальні внутрішні» зв'язки в системі нагород України.

Окрім зазначених принципів формування «вертикальних внутрішніх» зв'язків у системі, у світовій нагородній практиці закріплюються й інші, а саме принцип побудови залежно від статутного закріплення значення нагороди як елементу системи. Цей принцип є дещо ускладненим, бо передбачає, по-перше, наявність таких статутів (шоправда, у вітчизняній нагородній нормотворчості такі статuti також є: статuti для орденів (наприклад, статут ордену Свободи, затверджений Указом Президента України від 20.05.2008 № 460/2008; статут ордену княгині Ольги, затверджений Указом Президента України від 15.08.1997 № 827/97; статут ордену «За доблесну шахтарську працю», затверджений Указом Президента України від 30.04.2009 № 282/2009 тощо). При цьому не варто забувати, що в Україні статuti передбачені тільки для вищої форми відзнаки та орденів, а для решти нагород – положення (наприклад, Положення медалі «За бездоганну службу», затверджене Указом Президента України від 05.10.1996 № 932/96, Положення медалі «За врятоване життя», затверджене Указом Президента України від 20.05.2008 № 461/2008, Положення про Державні премії України в галузі освіти, затверджене Указом Президента України від 30.09.2010 № 929/2010, тощо). Отже, про т. зв. «статутне» закріплення в Україні варто вести мову лише умовно, а правильно все ж таки зазначити, що варто керуватися принципом закріплення під назвою «статутно-положення». По-друге, звернення до таких статутів під час правозастосування – нагородження задля з'ясування саме співвідношення нагород як елементів у системі.

Не менш відомим є принцип побудови «вертикальних внутрішніх» зв'яз-

ків з акцентом на т. зв. «колізії» між елементами системи. Що ж це означає? Для з'ясування ієрархічності нагород у системі важливим є вирішення «колізії» шляхом з'ясування того, що «нагорода, яка впроваджена пізніше, є більш важливою» [4, с. 86]. Це також ускладнює нагородження й впливає на «вертикальні внутрішні» зв'язки між елементами, створюючи додаткові підстави для розсуду в процесі тлумачення та правозастосування, впливаючи на стабільність системи. Узагальнюючи вищезазначене, цілком можна вести мову про те, що у вітчизняній нагородній практиці обрано оптимальний з погляду ефективності застосування принцип побудови ієрархії нагород, побудови «вертикальних внутрішніх» зв'язків, які сприяють формуванню в сукупності елементів, якими є нагороди, властивостей не простої сукупності, а саме системи.

Окрім «вертикальних внутрішніх», у наявності й «горизонтальні внутрішні», зосереджені на рівні самих елементів, хоча й не всіх (бо не передбачені для всіх). Ці зв'язки можна назвати «внутрішньоелементними», які й забезпечують унікальність цих елементів. Так, зокрема, на рівні елементу «Почесні звання України» (ст. 10 Закону України «Про державні нагороди України», Положення про почесні звання України, затверджене Указом Президента України від 29.06.2001 № 476/2001) «внутрішні горизонтальні» зв'язки виникли між «народними», тобто почесними, званнями «Народний артист України», «Народний архітектор України», «Народний вчитель України», «Народний художник України» та «заслуженими» («Заслужений артист України», «Заслужений архітектор України», «Заслужений шахтар України», «Заслужений юрист України»). Не можна визнати «більш» чи «менш» значимого «народного» з-поміж «народних» і «заслуженого» з-поміж «заслужених». Вони доповнюють один одного й у таких умовах формують єдність піделементів «народні» та «заслужені» як елементу

«Почесті звання України». Хоча між цими елементами зв'язки горизонтальні.

Аналогічні «внутрішні зв'язки» виникають і на рівні інших елементів, як-то: «Державна премія України», піделементами якого, між якими й виникають «внутрішні горизонтальні» зв'язки, є Державна премія України в галузі науки і техніки з внутрішнім поділом на чотири номінації («за видатні наукові дослідження, які сприяють дальшому розвитку гуманітарних, природничих і технічних наук, позитивно впливають на суспільний прогрес і утверджують високий авторитет вітчизняної науки у світі»; «за розроблення і впровадження нової техніки, матеріалів і технологій, нових способів і методів лікування та профілактики захворювань, що відповідають рівню світових досягнень»; «за роботи, які становлять значний внесок у вирішення проблеми охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки»; «за створення підручників для середніх загальних, професійних навчально-виховних закладів вищої освіти, що відповідають сучасним вимогам і сприяють ефективному опануванню знань; істотно впливають на поліпшення підготовки майбутніх спеціалістів» (п. 2 ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України»). Аналіз цих положень не дає змоги визначити, яка саме із цих премій є «вагомішою», вони охоплюють усі сфери науки і техніки, доповнюють одна одну («внутрішні горизонтальні» зв'язки й за рахунок цього формують унікальність піделементу «Державна премія України в галузі науки і техніки» елементу «Державні премії України»). Аналогічним є підхід і до ресурсу піделементу під назвою «Державна премія України в галузі освіти», який поділяється залежно від виду на «за видатні досягнення в галузі дошкільної і позашкільної освіти»; «за видатні досягнення в галузі загальної середньої освіти»; «за видатні досягнення в галузі професійно-технічної освіти»; «за видатні досягнення в галузі вищої

освіти» й, нарешті, «за видатні наукові досягнення в галузі освіти» (п. 5 ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України»). Знову ж таки не можна виокремлювати з-поміж них «за значимістю», проте саме в сукупності вони й формують ресурс відповідної премії загалом, а саме Державної премії України в галузі освіти.

Утім не для всіх елементів системи є характерною наявність «внутрішніх горизонтальних» зв'язків, на відміну від обов'язкових «внутрішніх вертикальних» зв'язків. Навіть на рівні вже зазначених елементів не для всіх їх піделементів є характерними саме «внутрішні горизонтальні» зв'язки. Так, не передбачає, наприклад, наявність таких зв'язків піделемент «Державна премія України в галузі архітектури» або ж піделемент «Державна премія України імені Олександра Довженка» (п. п. 3, 4 ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України»). Однак усі різновиди Державних нагород України як піделементи цього елементу (навіть і Національна премія України імені Тараса Шевченка (п. 1 ст. 11 цього ж Закону), хоча й із назвою «Національна») взаємодоповнюють один одного за рахунок «внутрішніх горизонтальних» зв'язків і формують ресурс відповідного елементу системи загалом. Не передбачає наявності «внутрішніх горизонтальних» зв'язків і такий елемент системи, як «Іменна вогнепальна зброя», який є самодостатнім. Аналогічною є ситуація з вищою нагородою – званням Героя України. Це дає змогу зробити висновок про наявність «внутрішніх горизонтальних» зв'язків у т. зв. складних елементах, які й дають змогу забезпечити єдність відповідних елементів у системі.

Окрім внутрішніх зв'язків, для системи характерною є й наявність зовнішніх зв'язків, які й забезпечують єдність системи та її виокремлення саме як системи в розмаїтті інших правових, у т. ч. й суміжних, явищ. У цьому випадку тісними є зовнішні відносини із заохоченнями, преміями, пільгами, привілеями та іншими правовими яви-

щами (суміжними правовими), з якими нагороди взаємодіють та утворюють уже як елемент структуру іншої системи. Так, наприклад, разом з урядовими нагородами й урядовими відзнаками, відомчими відзнаками нагороди утворюють систему під назвою «заохочення». У цьому разі вони перебувають у зв'язках із ними, співвідносяться ієрархічно й утворюють єдине системне явище. Аналогічним чином можна охарактеризувати й зв'язки нагород із преміями, у т. ч. різними преміями державних органів (важливо не ототожнювати з Державною премією України), серед яких – Премія Верховної Ради України для молодих вчених, Премія Кабінету Міністрів України за особливий внесок молоді у розбудову української держави або ж Премія Верховної Ради за внесок молоді у розвиток парламентаризму і місцевого самоврядування тощо. За рахунок взаємодії всіх вищезазначених елементів формується система «Премії України». Зовнішні зв'язки є досить специфічними й, незважаючи на те на якому рівні окремих елементів або ж системи загалом вони виникають, усе ж таки позиціонують систему й зумовлюють її самостійність, унікальність. Саме зовнішні зв'язки нагород дають змогу вести мову про них як про самостійний елемент таких систем, як переконання, заохочення, стимули тощо.

III. Мета як складник розуміння нагороди як системи в адміністративно-правовій науці. Однак, як уже зазначалося, аналіз нагороди як системи буде неповним без аналізу її мети, тобто того, заради чого ця система існує. Мета нагороди полягає в адекватному реагуванні з боку держави на всі прояви добровільної «понаднормованої», «унікальної», а отже, заслуженої поведінки особи (колективу) у вигляді розмаїття моральних, матеріальних або ж змішаних засобів для відзначення заслуг особи (колективу), підвищення її соціального престижу, зміни правового статусу та спонукання для аналогічних дій у майбутньому цією особою (конкретне спрямування), на її

прикладі інших осіб (загальне спрямування). Фактично нагорода як система й забезпечує досягнення відповідної мети за рахунок наявності різноманітних елементів і їх реагування на різні види «заслуженої» поведінки, у т. ч. й із можливістю поступового зростання реагування на заслуги в поведінці особи (колективу). Наявність єдиної, самодостатньої сукупності взаємопов'язаних елементів, зорієнтованих на досягнення відповідної мети, й зумовлює саму унікальність такої системи. Мету системи в цьому разі варто розглядати як складне явище, що включає кілька складників, а саме: а) ретроелемент (а саме «реагування» на «заслужену» поведінку особи); б) перспективну (виокремлення «бажаної» для держави та суспільства поведінки й спонукання осіб (колективів) до аналогічної в майбутньому, до добровільної ініціативи прояву такої поведінки). При цьому кожен із цих елементів мети є складним, бо ретроелемент включає визнання поведінки (результатів) як заслуги, обрання адекватного («не менше й не більше») заходу реагування у вигляді нагороди, забезпечення своєчасного й у повному обсязі реагування. Водночас перспективний включає як персоніфікований елемент (той, що розрахований безпосередньо на особу, яку нагороджують), так і загальний елемент (щодо будь-яких осіб). Варто зазначити, що саме в сукупності елементи, взаємозв'язки й мета й формують унікальність нагороди як системи. Проте аналіз нагороди як системи варто розглядати й в аспекті аналізу властивостей будь-якої системи, які притаманні й нагороді. Зокрема, варто зазначити, що в адміністративно-правовій науці зокрема та правовій науці загалом виокремлюється ціла низка ознак системи, яка в авторських редакціях учених-юристів відрізняється як кількісними, так і якісними параметрами. Варто навести кілька прикладів. Так, наприклад, А. Колесніков пропонує дещо спрощений підхід до виокремлення відповідних ознак, серед них – «цілісність, єдність частин (елементів),

внутрішня закономірність, внутрішній зв'язок» [5, с. 14]. Безперечно, перелік є дещо спрощеним, узагальненим і не дає змоги з'ясувати унікальність усієї системи. Г. Сарибаєва пропонує в роботі одразу два варіанти, один із яких є дещо «вужчим», а інший – розширеним та охоплює досить велику кількість ознак системи, що дає змогу виділити позицію Г. Сарибаєвої щодо розуміння системи «кількісно і якісно» досконалішою порівняно з попереднім варіантом, запропонованим А. Колесніковим. Так, зокрема, Г. Сарибаєва виділяє серед таких ознак «внутрішню самостійність, внутрішню єдність, відкритість, динамізм, мобільність, цілісність, внутрішню структурну складність» [6, с. 13–14], у «розширеному» варіанті – «цілісність, відкритість, історичну зумовленість, динамізм, мобільність, людиноцентричність (антропологічність), структурність» [6, с. 22]. Спостерігаємо певне дублювання окремих ознак, однак і різноваріативність їх назв, дещо розширений останній підхід. Перелік ознак системи на підставі аналізу робіт учених-юристів пропонує Д. Припутень, у цьому його варто підтримати, бо подається узагальнення результатів з урахуванням специфіки розуміння «системи» щодо явищ правової дійсності. Серед ознак представлені такі: «наявність упорядкованих структурних елементів і суттєвих зв'язків між ними, які за своєю силою «перевищують» зв'язки, які до системи не входять; наявність певної організації системи ... до того ж цілком можливою є складна ієрархічна організація, згідно з якою елементи ... можуть утворювати підсистеми; існування інтегративних властивостей системи, тобто системозберігаючих чинників, якими характеризується саме система, а не кожен із її елементів окремо; неадитивність – неможливість розгляду системи як аналога простої сукупності елементів; динамічність (адаптивність системи до змін); стабільність, яка забезпечує збереження системи незалежно від багатьох різноманітних факторів впливу, які зорієнто-

вані на зміну та дестабілізацію системи» [1, с. 163]. Дещо розширений кількісно, а отже, і змістовно перелік ознак системи пропонує й І. Болокан, а саме: до ознак системи пропонується зарахувати «динамізм, структурованість, відкритість, історичну зумовленість, завдяки яким система модифікується з урахуванням змін державотворчого та правотворчого характеру різного рівня» [7, с. 22]. При цьому варто підтримати І. Болокан у тому, що під час розгляду будь-якої системи, а отже, і нагороди, з огляду на її ознаки, варто виокремлювати «системно-компонентний, системно-структурний, системно-функціональний, системно-інтеграційний, системно-комунікаційний і системно-історичний аспекти» [8, с. 171], а це певним чином дає змогу «ув'язати» ознаки системи й основні напрями її дослідження. Це повною мірою стосується й нагороди в її системному аналізі. Складно не погодитися із цим твердженням, що, беззаперечно, і впливає на формування та функціонування системи загалом і, беззаперечно, нагороди як системи зокрема, проте визнати запропонований варіант досконалим, на жаль, усе ж таки не можна. Він охоплює багато, проте не всі ознаки, які й формують ресурс саме системи. Саме тому, акумулюючи всі вищенаведені варіанти, усе ж таки варто було б для аналізу нагороди як системи запропонувати власний авторський перелік ознак, які й характеризують властивості (весь ресурс) нагороди саме як системи.

Отже, узагальнюючи все вищенаведене, цілком логічно зробити висновок про можливість і доцільність розгляду нагороди як системи в її розумінні як сукупності взаємопов'язаних, взаємозалежних та ієрархічно побудованих її елементів (різновидів нагород), пов'язаних внутрішніми та зовнішніми елементами й таких, що утворюють єдине ціле, зорієнтоване на забезпечення своєчасного адекватного реагування на заслужену поведінку особи (осіб), підвищення гарантованої соціальної престижності й зміну правового статусу останньої,

спонукання до добровільного прояву аналогічної поведінки в майбутньому як цією особою, так і на її прикладі іншими особами. Варто систему в цьому випадку розглядати в аспекті «складного» («ускладненого», «широкого») підходу з виокремленням елементів, якими є види нагород, зв'язків між ними (які, у свою чергу, поділяються на внутрішні з їх поділом на горизонтальні (у межах кожного виду елементу – виду нагороди) та вертикальні (між елементами – між видами нагород)) і мети. Окрім того, унікальність нагороди як системи зумовлена додатково й наявністю цілої низки ознак, які притаманні будь-якій системі й із певною специфікою проявляються й у нагороді. До таких ознак цілком можна зарахувати цілісність, відкритість, мобільність, динамізм, структурованість, історичну зумовленість, людиноцентричність (антропологічність).

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу різноманітних тематичних джерел розглянути ресурс нагород у системному аспекті для ефективного використання нагороди під час розроблення положень нового нагородного законодавства України. Об'єкт дослідження формують суспільні відносини, пов'язані з використанням ресурсу нагород. Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади системного аналізу державних нагород, передбачених у законодавстві України. Методи дослідження – сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема діалектичного, системно-структурного, логіко-юридичного, порівняльно-правового, прогнозування, моделювання. Для з'ясування реального ресурсу нагороди, її унікальності й багатоманіття важливим є системний аналіз її різновидів. При цьому систему нагород варто розглядати в розумінні поєднання її елементів, зв'язків між ними, а також наявності тих унікальних ознак, які в сукупності й формують систему.

Доцільним є погляд на передбачені в чинному законодавстві України державні нагороди як певне поєднання кількох підсистем (ордени, медалі, почесні звання тощо), які не тільки об'єднуються в межах саме цих підсистем, а й перебувають у зовнішніх зв'язках з іншими підсистемами, формуючи тим саме системну нагородну єдність України. У системі нагород, передбачених у законодавстві України, варто виокремлювати: а) елементи, якими є безпосередньо самі державні нагороди, що, у свою чергу, об'єднуються в підсистеми, б) зв'язки між елементами при цьому з розподілом їх на внутрішні (у межах самих підсистем) і зовнішні (між підсистемами), які й дають змогу зберігати певну єдність підсистемну та єдність системи нагород загалом; в) ознаки системності (історичну зумовленість, динамізм, мобільність, структурованість тощо). Саме такий («широкий») доктринальний погляд на систему нагород, передбачених у законодавстві України, дає змогу вести мову про унікальність нагородного феномена, який охоплює, залежно від безпосередніх підстав, різні види заслуг осіб (колективів) осіб перед державою, українським народом. Системний погляд на нагороду дає змогу з'ясувати історичну зумовленість її зовнішніх форм існування, її назви, її розподіл на види, а також її адаптивність до «зовнішніх» факторів впливу, що й свідчить про мобільність, динамізм, певну стабільність, структурованість тощо, а отже, і перспективність подальшого існування в умовах реформування нагородної справи загалом в Україні. Саме такий підхід варто покласти в основу формування наукового базису для підготовки новітнього вітчизняного нагородного законодавства.

Ключові слова: нагорода, система нагород, елементи, зв'язки, ознаки, законодавство, внутрішні зв'язки, зовнішні зв'язки, удосконалення.

Kovbas I. State awards under the legislation of Ukraine: system branch analysis

The purpose of the research is to study the recourse of awards in the system light based on the analysis of different subject-related sources for effective use an award when developing the provisions of new award law of Ukraine. The object of the research is social relations associated with award resource. The subject of the research is theoretical and methodological fundamentals of system analysis of state awards as required by the legislation of Ukraine. Research methods are a complex of general scientific and special methods of scientific knowledge, as follows: dialectical, system-structure, logical-legal, comparative-legal, forecasting, modeling. To clarify the real resource of an award, its unique nature and diversity, it is essential to pay attention to the analysis of its types. At the same time, one should consider the system of awards as a combination of its elements, their relations, as well as the availability of unique features which cumulatively form the system. The vision of state awards stipulated by the current legislation of Ukraine as a combination of several sub-systems (orders, medals, honorary titles etc.), which cooperate within these sub-systems thereby forming the system-based award unity of Ukraine, is expedient. The system of awards prescribed by the legislation of Ukraine involves a) the elements which are state awards combined in the sub-systems, b) relations between elements with their division into the internal (within the very sub-systems) and external (between sub-systems) which permit keeping a certain sub-system unity and the unity of the system of awards as a whole; c) features of systematicity (historical conditioning, dynamism, mobility, structuring etc.). The very ("broad") doctrinal concept of the system of awards stipulated by the law makes it possible to refer to the unique nature of award phenomenon which covers, depending on direct

reasons, different types of merits of a person (teams) to the state, the Ukrainian people. The system view of an award permits clarifying the historical conditioning of its external forms of existence, names, division into types as well as its adaptation to "external" factors of influence that confirms mobility, dynamism, certain stability, structuring etc. and thus, perspectives for further existence in the context of reforming award practice in Ukraine. Such an approach should be fundamental for the creation of a scientific basis for the drafting of updated domestic award legislation.

Key words: award, system of awards, elements, relation, features, legislation, internal relations, external relations, improvement.

Література

1. Припутень Д.С. Теорія примусу у службовому праві : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 426 с.
2. Заохочення у службовому праві : навчальний посібник / Н.О. Армаш, Ю.А. Берлач, І.В. Болокан та ін. ; за заг. ред. Т.О. Коломєць, В.К. Коллакова. Київ : Ін Юре, 2017. 360 с.
3. Майдебура А.М. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2013. 232 с.
4. Коритько Д.Г. Конституційно-правові аспекти виникнення, структури, функціонування і розвитку державних нагород як державно-правового явища : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2012.
5. Колесніков А.В. Современное толкование терминов «система» и «структура» органов местного самоуправления. Административное право и процесс. 2020. № 3. С. 13–16.
6. Сарibaєва, Г. Адміністративно-правове регулювання у сфері охорони здоров'я: теоретико-правові засади систематизації нормативно-правових актів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 33 с.
7. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 32 с.
8. Болокан І.В. Теорія реалізації норм адміністративного права : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 560 с.

